

Bölüm 15

Metin Daktiloda Nasıl Yazılır?

*Parlak siyah, uyumlu çalışan
Fırçalanmış, yağlanmış şirin daktilo
Darbeler için hazır bekleyen mürekkep çeşidiyle
Türlü yazılar hazır, kâğıt üzerine dökmeye*

John Masefield

İYİ HAZIRLANMIŞ BİR METNİN ÖNEMİ

Deneyleri bitirip çalışmayı yazdığınız zaman, metnin son olarak daktiloda yazılması önemli değildir. Çünkü eğer çalışmanız iyi ise, bilimsel ise, yayım için kabul edilecektir. Doğru mu? Bu yanlıştır. Kötü daktilo edilmiş veya kelime-işlemden geçmiş metin, sadece yayım için kabul edilmemekle kalmayacak, aynı zamanda birçok dergi işletmesinde yarım yamalak hazırlanmış olduğu için dikkate bile alınmayacaktır.

Bu yönden çok sıra dışı olmayan, *American Society for Microbiology*'nin yayım ofisinde, gönderilen her metin ilk olarak, sadece daktilo edilme bazında incelenir. Daha düşürülemeyecek bir minimum olarak, metin daktilo ile yazılmış (el yazısı değil), çift aralıklı (tek aralıklı değil), sayfanın sadece bir tarafında (arkalı önlü değil) olmalı; iki tam kopyası iki set olarak tablo, grafik ve fotoğraflar gönderilmelidir. Derginin stiline bağlı kalındığı (uygun başlıklar, uygun formda atıf, baştaki kısa özet) gözükmelidir. Yazılı metin, bu belli başlı noktaların birinde yanlışlık yaparsa, hemen yazara iade edilir veya değerlendirme, yazar eksikleri düzeltinceye kadar geciktirilir.

Şu çok önemli kuralı gözönünde tutun: Metin son defa daktilo edilmeden önce, metni göndereceğiniz derginin “Yazarlara Direktifler” kısmını dikkatle inceleyin. Bazı dergiler ve yayımcılar, *American Society of Microbiology* (7,8) iyi bir örnek olmak üzere, dikkati çekici derecede eksiksiz ve yardımcı direktifler yayımlamaktadır. Ayrıca, derginin son sayısına dikkatlice bakın. Literatür atıfları, başlık ve alt başlıklar, kısa özetin boyut ve yeri, tablo ve

şekil tasarımları ve dipnotları gibi dergiden dergiye geniş ölçüde değişme eğilimi gösteren editör tarzlarının bu yönlerine özel dikkat gösterin.

Bu arada, giderek artan sayıda dergi metin dipnotlarını reddetmektedir. Bunun ana sebebi, değişik fontlarla sayfanın altına dipnotları koymak için (kompozitör hangi dipnota hangi sayfada atıf yapıldığını belirledikten sonra) her dipnot taşıyan sayfayı yeniden düzenlemek zorunda kalmak sonucunda oluşan önemli maliyettir. Daha da ötesi, dipnotlar makaleyi çabucak anlamada okumayı zorlaştırdıkları için okuyucuların dikkatini böler. Bu nedenle, özel bir dergi belirli bir amaçla bunu gerekli görmedikçe dipnotlar kullanmayın (Birçok dergi “şimdiki adres”i, yazar yer değiştirirse ister. Bazı dergiler ürünlerin, yapımcıların isim ve adreslerinin dipnotta verilmesini gerekli görür). Ne zaman ilgisiz bir konudan söz edilmesi gerekirse, bunu metinde parantez içinde yapın. Bazı dergilerde, her makalenin sonunda “Kaynaklar ve Notlar” bölümü vardır. Böylece, metin içindeki dipnotlardan kurtulmuş olurlar. Pek çok yazı çeşidinde dipnotlardan kaçınma önerilir. Bilimsel makaleler için ise dipnotsuz yazım daha kuvvetle teşvik edilir.

İdeal bir dünyada iyi bilim, belki aracın (yazılmış metin) formatına bakılmaksızın yayımlanabilirdi. Oysaki gerçek dünyada, birçok işi ücretsiz yapan ve çok yoğun işleri olan editör ve değerlendirciler; kötü, eksik metinler için zaman ayıramaz, ayıramayacaklardır. Ayrıca, en deneyimli editörler şu doğrudan ilişkiye inanırlar: Kötü hazırlanmış bir metin, hemen hemen hiç yanılmaksızın, yetersiz bilimin göstergesidir.

Bu nedenle, size önerim bu noktada kesindir. Eğer metninizin yayımlanmasını istiyorsanız (aksi halde neden göndereceksiniz?) dergiye gönderilen metnin; hatasız, düzgün, derginin stiline uygun daktilo edildiğinden ve her yönden tam olduğundan emin olun. Bu bir zorunluluktur (olmazsa olmaz).

METNİN SAYFA DÜZENİ

Metnin her bölümünün yeni bir sayfada başlamasını önermek yerinde olur. Başlık, yazarların isim ve adresleri genellikle ilk sayfada yer alır ve bu sayfanın numarası 1 olmalıdır. Kısa Özet, ikinci sayfada. Giriş, üçüncü sayfada başlar ve izleyen her bölüm (Malzeme ve Yöntemler, Sonuçlar v.s.) bir sonraki yeni sayfada başlar. Şekil alt yazıları ayrı bir sayfada gruplanır. Tablo ve şekiller (ve şekil alt yazıları) metnin arkasında toplanmalı, metnin arasına sokulmamalıdır.

Tarihsel olarak, “yeni sayfa” sayfa sistemi; eski dizgi teknolojisi, değişik malzemelerin ayrılmasını gerektirdiği için, birçok derginin zorunlu olarak istediğidir. Örneğin, eğer dergi stili Kısa Özet’te 8’lik ve Giriş’te 9’luk harf gerektiriyorsa, bu iki bölüm iki ayrı makineye gitmek zorundadır. Bu nedenle, önceden doğal bölmeler yapılmadıkça kopyayı kesmek gerekir.

Modern dizgi makinalarının esnekliği nedeniyle, artık kopyaların kesilmesi zorunluluğu yoktur. Fakat yine de bu doğal bölünmeyi korumak iyi fikirdir. Bu bölme, artık dizgi işleminde yararlı olmasa da, metindeki değişiklikler sırasında size yardımcı olabilir. Örneğin, çoğu zaman siz (veya değerlendirciler önerebilir), belli bir yöntemin eklenmesi, genişletilmesi, kısaltılması veya çıkartılmasına karar verebilirsiniz. Böylece metnin diğer kısımlarını bozmadan sadece Malzeme ve Yöntemler bölümünde, değişikliğin yapıldığı sayfadan sonuna

kadar yeniden yazılabılme imkânı doğar. Muhtemelen, sadece Malzeme ve Yöntemler bölümünün son sayfasındaki beyaz kısmın alanı değişecektir. Yeni malzeme, ilâve sayfa gerektirse bile diğer bölümleri bozmaya ihtiyaç olmaz. Örneğin, varsayalım ki özgün metindeki Malzeme ve Yöntemler bölümü 5. sayfada bitmiş olsun. Sonuçlar 6. sayfada başlasın ve yeni malzemenin girmesi için 5. sayfada yer kalmış olsun. Malzeme ve Yöntemler bölümünü, değişme sayısından itibaren, sayfa 5'ten 5a'ya devam ederek (ve gerekirse 5b, vs.) kolayca yazabilirsiniz. Sonuçlar ve diğer bölümlere dokunmaya gerek yoktur.

MARJLAR VE BAŞLIKLAR

Metninizin geniş marjları olması gerekir. Alt, üst ve her iki tarafta 2.5 cm minimumdur. Bu boşluğa, metnin değişiklikleri sırasında önce kendiniz ihtiyaç duyacaksınız. Daha sonra, kopya editörü ve kompozitör gerekli direktifleri yazmak için bu boşluğu kullanacaklardır. Ayrıca, baskı ve derleme işlemleri sırasındaki problemlere işaret etmede kolaylık açısından, numaralı çizgileri olan kâğıt kullanmak yararlı olur.

Son daktiloyu yapmadan önce, başlıkları dikkatlice inceleyin. Ana başlıklar (Malzeme ve Yöntemler v.s.) genellikle sorun olmaz. Bu başlıklar, alt ve üstte boşluklar bırakılarak ortalanmalıdır.

Ana başlıklara ilâveten pek çok dergi, alt başlıklar (koyu baskılı paragraf girişleri gibi) kullanır. Bunlar, okuyucuyu makale boyunca yönlendirmede yardımcı olmak için kolay işaretler olarak tasarlanmalıdır. Ne çeşit başlıklar kullanıldığını belirlemek için derginin son sayılarından birini inceleyin. Dergi koyu giriş yazıları kullanıyorsa, bu şekilde yazın. Siz veya daktiloyu yazan, dalgalı alt çizgi (koyu baskıyı göstermek için) ilâve edebilirsiniz. Böylece kopya editörü veya kompozitör, başlıklarınızın ne ve nerede olduğundan kuşku duymayacaklardır. Dergi, italik girişler kullanıyorsa daktiloyu yazana, bu tür başlıkların altına tek çizgi çizmesini söyleyin. Başlıklar ve alt başlıklar, cümle değil “etiket” olmalıdır.

Kullanımı dergi tarafından özellikle belirtilmedikçe, üçüncü (hatta dördüncü) seviyede başlık kullanma gibi çok yapılan bir hataya düşmeyin. Araştırma makaleleri için iki seviyede başlık genellikle yeterlidir. Pek çok dergi daha fazlasına izin vermez. Bununla beraber, tarama/değerlendirme dergileri, genellikle üç veya dört başlık olabileceğini özellikle belirtirler. Zira, tarama/değerlendirme makaleleri uzundur. “Konu başlıkları”nın kullanılmasıyla ilgili iyi bir tartışma, Skillin *et al.* (45) tarafından verilmiştir.

ÖZEL SORUNLAR

Metni sizin için daktilo eden kişinin yaptıkları, daha sonra kompozitör tarafından yapılandır farklı değildir. Daktiloyu yazanın metinle ilgili bir problemi varsa, muhtemelen kompozitörün de problemi olacaktır. Daktiloyu yazana ve kompozitöre kolaylık sağlamak için, bazı problemleri önceden belirleyip çözmeye çalışın. Örneğin, birçok yazım araçları (ofis daktilosu gibi), alt ve üst işaretleri koymayı imkânsız kılma anlamına gelen sertlikte ileri atlama yapar. Bu nedenle $\frac{ab-c}{de-x}$ gibi bir alt-üst oranı, gerçek bir problemdir. Formu, $(ab-c)/(de-x)$ 'e çevirin, problem kalmaz. Bunun gibi, alt harfi üstün tam altına yazmak da çok zordur. Bu nedenle, a_1^1 problem değilken, a_2^1 problemdir. Metindeki \sqrt{ax}^2 terimi, hemen hemen bütün dizgi araçları için gerçek bir problemdir. Kolay olan diğer bir yol, “karekök ax^2 ” diye yazmaktır. Eğer bir formül, daktiloda yazılabilecek uygun bir forma koyulamıyorsa, çini mürekkebiyle

yazarak çözmeyi düşünmelisiniz.. Böylece, daktiloyu yazan ve kompozitörü bir çok dertten kurtarmış olur, kendinizi de sıkıntıya sokmazsınız. Kamera, formülünüzü gayet güzel verecektir. Dizgi işlemi bunu yapamayabilir.

Diğer bir problem, Amerikan İngilizcesi ve İngiliz İngilizcesi yazılımlarındaki farklılıklardır. Kendiniz ve aynı zamanda dizgi ve düzeltme okuması yapanları zorluklardan kurtarmak için, Amerika'daki dergiye gönderdiğiniz metinde Amerikan yazım kurallarını, İngiltere'deki dergiye gönderdiğiniz metinde de İngiliz yazım kurallarını kullanın.

SON GÖZDEN GEÇİRME

Metin daktiloda yazıldıktan sonra, iki şey yaparsanız akıllılık etmiş olursunuz.

İlk olarak, metni kendiniz okuyun. Ne kadar çok sayıda metnin, son yazımdan sonra düzeltme okuması yapılmadan gönderildiğini duysanız şaşırırsınız. Metinde o kadar çok yazım hatası vardır ki, bazen yazarın ismi bile yanlıştır. Son günlerde, sadece metni değil üst mektubu bile düzeltmeyecek kadar meşgul bir yazar tarafından bir metin gönderilmişti. Mektup şöyle diyordu: "I hope you will find this manuscript exceptable". Öyle yaptık.

İkinci olarak, metni dergiye göndermeden önce (belki son yazımdan önce) bir veya birkaç meslektaşınızdaki metni okumasını isteyin. Pekâlâ makalenizin bazı kısımları, meslektaşınıza göre tamamen anlaşılabilir. Tabii ki bu, meslektaşınızın yetersizliğinden olabileceği gibi aynı olasılıkla, metninizin bu kısmının yeterince açık olmaması da demektir. Değişik bir alanda çalışan bir bilim adamından da okumasını ve anlamadığı kelime veya ifadeleri işaretlemesini isteyebilirsiniz. Bu yol, metinde bulunabilecek jargonu belirlemek için belki en iyi yoldur. Ayrıca, İngilizce bilgisi oldukça iyi olan birisinden de metni okumasını isteyin. Kısaca, metninizin kendi ortamınızda ideal değerlendirilmesi işleminin içeriğinde, (a) sizin alanınızda çalışan bir bilim adamı (b) ilgisiz bir alanda çalışan bir bilim adamı (c) dilbilgisini yeterince bilen bir kişi olmalıdır. Göndermeden önceki bu işlemlerin dikkatlice yapılması, makalenin kabul edilme şansını arttıracaktır.

ELEKTRONİK METİN

Yıllardır bilimsel makaleler, yazarların kurumlarında daktilo edilir ve sonra kompozitör tarafından tekrar yazılırdı. "Yazım kompozisyonu" olarak bilinen bu ikinci yazım, nesiller boyu linotip ve monotip gibi kurşunlu makinalarda yapılırdı. Bu "sıcak kurşun" makinalarının yerini son 25 yılda fotokompozisyon araçları aldı. Bu araçlarla, daktilo edilmiş harfin metal dökümü yerine fotoğrafik imajı üretilir. Fakat normal olarak sistem, yoğun emek verilen ve pahalı bir işlem olan kompozitörün, metnin tümünü yeniden yazması açısından aynı kalmıştır. Tipik olarak, özel bir derginin (dağıtımı az olan) toplam üretim maliyetinin yaklaşık yarısı kompozisyon maliyetidir. Yazarın metninin yeniden yazılması şeklinde olan bu geleneksel ve evrensel sistem yukarıda ve Bölüm 18'de ("Yayınlama Süreci") anlatılmıştır. Fakat sistem, değişme aşamasındadır.

Yeni sistemin ana kısımları yerlerini almıştır. Kompozitör tarafında, oldukça ileri, bilgisayar güdümlü fotokompozisyon araçlarımız bulunmaktadır. Yazar tarafında, kurumların çıktılarının fotokompozisyon araçlarına girdi olabileceği, elektronik araçlar bulunmaktadır. Daha da ötesi, nispeten ucuz kişisel bilgisayarların her yerde bulunmasıyla, diğer meslektekiler gibi bilim adamları da bunlar için birçok kullanım yeri bulmaktadırlar. Veri toplama, literatür tarama ve metin hazırlama için bu kişisel bilgisayarlar, bilimsel kullanımda ideal araçlar olmuştur.

Eksik olan, makinaların birbirleri ile konuşmaları! Kullanımda olan bol çeşitteki fotokompozisyon araçları ve etraftaki değişik kelime işlemci birimler ve kişisel bilgisayarlarla, çok dil konuşulan bir evde yaşıyor gibiyiz. Hemen hemen her kelime işlemcinin çıktıları, fotokompozisyon aracı için kodlanabilir, fakat maliyet yeniden yazmaktan daha yüksek olabilir. İhtiyaç duyulan, her makinanın anlayabileceği evrensel bir dildir. Buna yakın, sayfa tanımlama dili olan ve “Postscript” adı verilen dil, kişisel bilgisayarlarda gelişmiş kelime işlem yazılımları için (masa üstü yayımcılık yazılımı) standart olmaya başlamıştır. Yazılım, “Postscript” girdisini alıp fotokompozisyonu yapan araca sürmek için hazırlanmıştır.

Özellikle bilimsel yazım için tasarlanmış bir kelime işlem paketi, Pergamon’un “Manuscript Manager” adındaki paketidir. Bu yazılım, ISI’nın SciMate’i gibi, kaynakları formatlamakta faydalıdır.

TERMİNALDE ÇALIŞMA

Birçok bilim adamı hâlen; elektronik terminal, kişisel bilgisayar veya kelime işlemci kullanmaktadır. Henüz nispeten az sayıda bilim adamının, doğrudan metin girdisi olarak kullanılabilecek (kodlama problemi nedeniyle) çıktılar üretebilmesine karşın, kelime işlemci veya kişisel bilgisayar kullanmanın başka avantajları vardır. Terminalde yazmak, standart daktiloda yazmaktan daha kolaydır. Düzenleme ve değiştirme kolaylığı (video gösterilimiyle), birçok yazma fonksiyonlarının getirdiği ilâve güçle, terminali daktiloya göre büyük ölçüde üstün kılmaktadır.

En önemlisi, kelime işlemci veya kişisel bilgisayarın hafızasının bulunmasıdır. Terminalde yazarken, hâlen hafızada olan herhangi bir malzemeye kolayca ulaşabilirsiniz. Laboratuvar defterinizdeki işlenmemiş verilere, ilgili makale ve kısa özetlere ve aldığınız editör veya değerlendirmeye yorumlarına bakabilirsiniz.

Çeşitli yazım-denetleme (spell-checking) programları mevcuttur ve bunlar sadece yazım hatalarını düzeltmek için kullanılırsa yararlıdır. Anlam hatalarından (bow yerine bough) korunmak için düzeltme okuması yine gereklidir. Fakat anlam hataları için düzeltme okuması, genellikle yazım hataları için ikide bir durmazsanız daha etkili olur. Hemen daima bütün yazım-denetim programları, bilimsel terimler ve pek rastlanmayan kelimeler için özel sözlükler verirler.

Uygun komutları ve fonksiyon tuşlarının nasıl kullanıldığını öğrenerek; cümleleri, paragrafları ve bütün bölümleri çıkartıp ilâve edebilir, yerlerini değiştirebilirsiniz. Her değişiklik yaptığımızda, düzeltmenin doğruluğunu ekranda hemen inceleyebilirsiniz. Metnin sadece düzeltilmiş kısmını kontrol etmeniz yeterlidir. Yeni metnin tümünü okumanız gerekmez. Bilgisayar kullanarak, bir oturuşta metni bir çok defa değiştirebilirsiniz. Ne zaman isterseniz, bağlı bir yazıcıdan basılı kopyayı alabilirsiniz. Böylece, metnin yeni şeklini alma ve düzeltme okumalarındaki uzun gecikmelerden sakınılabılır. Kelime işlemci kullanmayı düşünüyorsanız veya bu işte yeni iseniz, Zinsser’in (51) kullanımını kolay giriş kitabından hoşlanabilirsiniz.

Bilgisayarımızı, diğer bilgisayarların oldukça büyük hafızalarına bağlamak için de kullanabilirsiniz. Şimdi, literatür araştırması gibi, bilim adamlarının çeşitli amaçlar için kullanabileceği, düzineyle veri tabanı vardır. *Index Medicus (National Library of Medicine)*, *Science Citation Index (Institute for Scientific Information)*, *Biological Abstracts* ve *Chemical Abstracts*’ların taranması evden veya ofisten (kuşkusuz, ücretli olarak) hemen yapılabilir.